

Mi, mint Ők, Ők, mint Mi

Hogyan vágjuk át magunkat az el-
lentmondásokon úgy, hogy ne vág-
juk át magunkat? Ez nagyon fontos
kérdés és feladat, mert az ellenmon-
dások benne vannak a zsigereink-
ben, az élethelyzetünkben. Kiében
így, kiében amúgy. Folyamatos a kí-
sértés önmagunk átvágására.

Erre a nagyon fontos feladatra
készült Farkas Zoltán kiváló teszt-
könyve.¹ A gyűjtő csarnokában kivá-
ló arcképek gyűltekké össze. Markáns
arcélek, bravúrosan eltalált vonások
és színek, árnyalt karakterek, tanul-
ságokban gazdag, érdekes életek.
Az arcképek főalakjai mellett min-
denhol jelen van a gyűjtő, maguk az
arcképek is föl-fölbukkannak egymás
képein, a portrékat korrajz tölti ki,
az elmúlt cirka ötven éve. Szóval
ez igazából egy arckép-, önarckép-,
csoportkép- és korképcsarnok. A
tesztkönyv funkciója másodlagos,
bizonyára nem is akaratlagos, de mi
most annak (is) fogjuk használni.

A könyv letehetetlen, izgató és szó-
rakoztató, azzal a kiváló tollal írták,
amelynek munkásságáról a *Mozgó
Világ* olvasói több évtizedes tapasztalattal rendelkeznek. Megvan tehát
bőven az ellenértéke az ellentmon-
dásokkal való bajlódásnak – a bajló-
dás önértékéről nem is beszélve.

Farkas Zoltán húszas éveinek
közepéfelelőtől negyvenes éveinek

végefelelőtől a Magyar Rádióban dolgo-
zott. Ennek az időszaknak a nagyobb-
bik fele a rendszerváltás elé esett. A
könyv első blokkja túlnyomórészt er-
ről az időszakról szól. Az első arckép
a csarnokban Hárs Istváné, aki bel-
ügyminiszter-helyettesi beosztásban
a központi államvédelmi szervek
első számú vezetője (korának Haran-
gozó Szilvesztere) volt. Oszlopos tag-
ja Rajnai Sándor csapatának, amely
1956. november 4-e után kiáramlott
a tököli szovjet főhadiszállásról,
hogy begyűjtse a begyűjtendőket.
December 7-én a többi ávós vezető-
vel együtt Hárst is leváltották. Az
„elbocsátott légió” sértettjeként esz-
tergályosnak állt, de sokat nem esz-
tergálhatott, mert januárban már a
Magyar Rádió agitprop főosztályát
vezette, 1974-től 1988-ig pedig ő volt
a Magyar Rádió elnöke.

„A Hárs István vezette Magyar Rá-
dió műsorfolyama és annak szerke-
zete sokat merített a legtekintélye-
sebb polgári közszolgálati médiumok
modelljeiből; inkább azokra, mint-
sem Magyarország politikai szövet-
ségeseinek a rádióira emlékeztetett.
Kimondatlanul is a BBC volt az eta-
lon, nem a moszkvai rádió.”

„Nem volt egyszólamú, keveredtek
benne a progresszív és retrográd sze-
mélyek, műhelyek, műsorok – dűlt
is köztük a harc, és nem mindig a
reformpárti erők álltak nyeresre. A
folytonos tusát [...] beborította az
engedelmesség fátyola: a korabeli
legfontosabb játékszabályokat szin-
te mindenki megtartotta, a szamiz-

¹ *Egy gyűjtő arcképcsarnokából*, Park Könyv-
kiadó, 2020, 439 oldal. A könyvből részletet
közöltünk a *Mozgó Világ* 2020. novemberi
számában. (A szerk.)

datvilág szabadsága helyett a radikálisabb műsorkészítők is beérték a kódolt beszéddel vagy éppen a réteg-műsorok rétegnyelvű üzeneteivel.”

Ahol jelen vannak a „retrográd” tényezők, ott jelen van a „moszkvai rádió” (értsük ezt most tágan) mint etalon, a BBC viszont nem lehet mindenki számára az. És senki számára sem lehet minden vonatkozásban az, hiszen azzal összeférhetetlen a hatalomnak való engedelmesség mindenkit beborító fátyla, a hatalom diktálta játékszabályoknak való alávetettség elfogadása és az üzenetek kódolása.

Mi ennek az ellentmondásnak a feloldása?

Egyrészt a Magyar Rádión itt nem a Magyar Rádiót magát kell érteni, hanem annak azt a részét, amellyel a szerző azonosul, s amellyel – joggal vagy sem – az elnököt azonosítja. Másrészt a BBC úgy etalon, ahogy az engedelmesség fátyla alatt élő és nem rendszerellenes nép számára a londoni életszínvonal, életvilág, mozgásszabadság. Ahogy Farkas Zoltán is megjegyzi, a rendszer nem volt versenyképes a Nyugattal szemben. Ahogy a moszkvai rádió sem a BBC-vel szemben. Ebből a „retrográdokon” kívül mindenki levonta azt a következtetést, hogy ott jobb, és amit ott csinálnak – legyen az rádió vagy bármi, az is jobb –, de ebből nem következett rendszerellenes pozíció és az itteni rendszer normáinak elutasítása. Így lehetett a BBC etalon, miközben nem lehetett az. Ez természetesen tudathasadásos állapot volt, egyfajta double think, csak másféle, mint az orwelli.

Ezt a tudathasadást az tudja leg-egészségesebben megélni, aki képes annak ironikus reflektálására.

„– Nem értelek benneteket. Miért ünneplitek egyfolytában Hárs Istvánt? – értetlenkedett történelemben és sajtótörténetben egyaránt jártas kollégám, amikor széles mosollyal újságoltam neki, hogy a 90. születésnapján összeverődünk a Fészekben. – Mondd csak, nem csapjátok be magatokat egy kicsit?

– De igen, vágtam rá. Csak annyira jólesik.” Pontosan erről van itt szó.

De mitől esik ez olyan jól 2014-ben (amikor Hárs 90 éves volt), a rendszerváltás után negyed századdal?

Ez a jólesés annak a régi jólesésnek az emléke, tükröződése volt, ami abból fakadt, hogy „évről évre szabadabb volt a terep, a témaválasztás és a beszédmód is. A szabadság ragályos. Még a részleges szabadság is.”

Nem kétséges, hogy ma valamilyen szinten összehasonlíthatatlanul szabadabbak vagyunk, szabadabban alkotunk és mondunk véleményt nyilvánosan a világról, mint Hárs elnöksége idején. Ezért jelenhet meg ez a könyv, ez a cikk, ez a folyóirat, ezért káromolhatjuk hevesen a kormányzó hatalmat az első nyilvánosságban. Tehetjük mindazt, ami Hárs működése idején elképzelhetetlen volt. Csak hát a bővülő szabadság és a szűkülő szabadság szubjektív érzete egészen más. A hidegebb víz is melegebb lehet a melegebbnél, ha az előbbibe a még hidegebből, az utóbbiba a még melegebből lépünk át. Hársban a bővülő szabadságot esik jól ünnepelni a szűkülő szabadság szorongatásában, miközben tudjuk, hogy a szabadságérzékelésünk becsap minket.

„Hárs-levelek. Ezen a címen állított össze a 85. születésnapjára 85 rádiós egy emlékkönyvet, ezek

visszatérő eleme, hogy kiket milyen külső támadásoktól óvott meg, hányszor szabotált el kívülről jött kirúgási parancsot. Tudom, hogy Hárs Istvánt még évtizedekkel később is foglalkoztatta, kiket nem tudott megmenteni a politikai támadásoktól: a lista alig fél tucat nevet tartalmaz.”

Tegyük emellé ezt: „Eszelős tapintatlanságot követtem el. Őrült ötlet volt, és bizonyára sértő is. A kivitelezése mindenképpen. Amikor 2013. november 6-án Szentirmay László barátom megkért, hogy Poltár nevű klubjában Konrád Györggyel beszélgessek, elküldtem Hárs Istvánnak a meghívót, és írtam mellé néhány sort. »Ha az alábbi esemény netán érdekli, szívesen elviszem magammal, és hazafuvarozom.« Nem tudom, mi ütött belém. Azt hittem, létezik olyan világ, amelyben a Magyar Rádió elnökét és a Magyar Rádióból, az egész első nyilvánosságból kiszorított Konrád Györgyöt bemutatathatom egymásnak.” Farkas Zoltán azt hitte, hogy erre nem is lesz bocsánat. (Volt.)

Hogy jön össze ez a két dolog? Aki ilyen szenvedéllyel óvja az embereket a „külső támadásoktól”, akit annyira bánt, hogy voltak, akiket kénytelen volt mégis kirúgni, annak miért olyan sértő és „eszelősen tapintatlan” dolog felajánlani, hogy találkozzon a rendszerváltás után majd negyed századdal egy hajdan ellenzéki íróval?

Hiszen Konrád Györggyel maga a „külső” főtámadó, Aczél György is találkozott több mint húsz évvel korábban. Mi több, maga üzengetett prominens üldözötteinek, Konrádnak, Eörsi Istvánnak, Vásárhelyi Miklósnak, hogy szívesen beszélget-

ne velük. Pünkösti Árpád, a közvetítő meg is írta a *Népszabadságban* közvetlenül Aczél halála után Konrád és Aczél találkozását.

Az ellentmondás feloldása: az ellenzék Hárs kompetenciáján kívül esett, Aczéléba meg beleesett. Hársnak a fent említett engedelmességi lepel alatt lévőekkel volt és csak azokkal lehetett dolga. Evidens módon felelt azért, hogy ellenzékit a Magyar Rádió közelébe se engedjen. Az ellenzéki volt számára az abszolút tabu. Az ellenzékiek körének meghatározása más szintre tartozott. Arra, amelyen Aczél működött. Konrád Aczél számára volt lelkiismereti kérdés. Hárs számára az volt a lelkiismereti kérdés, hogy őrt álljon a Magyar Rádió kapujában, hogy a bármiért ellenzékinek nyilvánított bárkiket oda be ne csempézhessék semmilyen formában. Hárs a Magyar Rádió egyik prominens politikai tényezőjeként végigélte azt a folyamatot a forradalom utáni években, amikor a börtönre és/vagy hallgatásra ítélt alkotók reintegrálásának, az ellenzéki, ellenforradalmi elemek átminősítésének a folyamata lezajlott. Ebben a döntések szigorúan a pártvezetés szintjén történtek, azokat a Magyar Rádió vezetőinek fővesztés terhe mellett végre kellett hajtaniuk. Nem volt megmentés, elszabotálás, sem így, sem úgy. Aki ki van zárva, az ki van zárva.

Azért tűnhetett magától értetődőnek az utólag örülnék minősített ötlet, mert már a rendszerváltó erjedés időszakában halványulni kezdett a határvonal a kritikus, de rendszer-kompatibilis értelmiség és a rendszertagadó ellenzék között. Farkas egyszerűen megfeledezett arról, hogy ez a határvonal milyen

éles volt egy olyan vezető számára, mint Hárs.

A Hársról szóló fejezet végén megidéztek az idén tavasszal elvesztett kiváló pályatárs, Gyórfy Miklós: „Volt ennek a Rádiónak egy elnöke az 1920-as években. Egy vitéz leveldi Kozma Miklós nevű »derek« hungarista, akitől egy világ választ el engem világnézetiileg. A maga korában Hárs elvtárstól is egy világ választott el. De ez a két ember olyan kiváló vezetője volt a Rádiónak, amilyenek a maiak a nyomába sem léphetnek. Az árnyékukban sem pihenhetnének meg. Sok cenzúra volt, tudod nagyon jól, hogy volt a mi korunkban. De attól ez még egy művelhető, szerintem hallgatható, a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében közszolgálati rádió volt.” Ezzel az állásponttal a szerző azonosul: „Az a rádiós beszélt így, aki adásban s azon kívül is tévedhetetlenül pontosan fogalmazott. Vele együtt válaszolnám a történelemben és a sajtótörténetben egyaránt jártas kollégámnak: Hárs István rádiós életműve a mából visszatekintve napról napra értékesebb.”

Annak tehát, hogy egy rádió a legszorosabb és legnemesebb értelemben közszolgálati legyen, nem világnézeti, nem társadalmi, hanem szakmai és személyi feltételei vannak. Világnézetétől és politikai meggyőződésétől függetlenül alkalmas lehet ilyen rádió vezetésére az, aki olyan kiváló vezetői képességekkel rendelkezik, mint ez a két elnök. Ez még akkor is így van, ha egyikük elnöki pozíciója mellett Kárpátalja kormánybiztosa is volt, s meghatározó szerepet játszott 1941-ben a „hontalan” zsidók kizárólag magyar kezdeményezésű halálba deportá-

lásában. És akkor is így van, ha a kiváló elnök nem úgy kiváló, hogy a világnézetének megfelelő politikát is távol tartja a rádiótól. Mert Kozma Miklós ugyan az üzleti alapon működtetett és a hallgatók kegyétől függő rádióban ugyanezt tette a harmincas évek végéig (azután már nem), de Hárs esetében erről szó sem lehetett, hiszen ő eleve az agitációs-propaganda munka vezetőjeként lépett be a rádióba, és teljesen nyíltan vállalt, hirdetett elv volt, hogy a Magyar Rádiónak (is) pártirányítás alatt kell állnia, a párt politikáját kell képviselnie, magyaráznia, népszerűsíteni. Ez volt Hárs pozícióban maradásának alapfeltétele. A pártosság pozitív jelző volt és alapkövetelmény.

Szükségünk lesz még egy példára, hogy a megoldáshoz közelebb jussunk.

Csernobil kiemelt helyet kap a Mester Ákosról és a *168 óráról* szóló fejezetben. Mert a közszolgálati szemponjtából (is) az érződött az arcképgyűjtő számára a nagy áttörésnek. Kicsit hosszabban kell idéznünk: „A nagy áttörést a csernobili katasztrófa hozta... Amennyire kideríthető, a legelső hírt két nappal a baleset után, 1986. április 28-án 21 órakor mondta be a Petőfi rádió, külföldi hírügynökségi jelentés alapján; Bedő Iván hírszerkesztőt, aki az érvényes szabályokat megszegte, prémiummegvonással büntették. Még másnap reggel 8 órakor is lejött a Kossuth rádióban egy kissé finomított hír, majd napokig semmi. A *168 óránál* gőzerővel küzdöttünk azért, hogy minél részletesebben beszámoljunk a balesetről; erre a május 10-ei adásig várni kellett. Bár összejött néhány kiegészítő anyag,

a Csernobillal foglalkozó interjúk, riportok nélkül nem tudtuk volna megtölteni a műsort. Mester azt fülentette, hogy vannak tartalékaink, de nem voltak. Valamennyi tudósítást, riportot jóvá kellett hagyatnunk Marjai József miniszterelnök-helyetttel, ennek szépségeit a vele készült portréban részleteztem. Csak röviddel az adás előtt kaptuk meg az engedélyt. Úgy dolgoztunk egész héten, mintha egy igazi, független közszolgálati rádió munkatársai lennénk, holott valaképpen szigorú egyszemélyes cenzúra alatt működünk.”

Nos, Csernobil éppen az ellenkező irányú áttörést, a rendszerváltáshoz vezető áttörést jelentette a magyarországi társadalom számára. A pártállam nyilvánosságának és annak részeként a Magyar Rádióknak a hitelvesztésében, magának a rendszernek a hitelvesztésében jelentett áttörést. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont közvélemény-kutatási eredményei ezt plasztikusan kimutatták. Nem is lehetett másképp. Olyan katasztrófa történt, amely közvetlenül fenyegette az ország lakosságát. Kivetette a társadalmat depolitizált állapotából, hiszen az önmagát és környezetét érintő veszéllyel szemben senki sem maradhatott közömbös. A közszolgálatiástól már nem is állhatna távolabb az a rádió, amely két napig semmit nem mond a katasztrófáról, akkor is alig valamit,

a május 3-i 168 óra megint semmit. Semmit arról, ami mindenkit izgat, mindenkit félelemben tart, s amiről a szovjet blokkon kívüli világ sajtója folyamatosan gyártja hatalmas tömegben a híreket, elemzéseket, tudósításokat.

És ebben a rádióban érezték magukat a 168 óra munkatársai leginkább úgy, mintha egy igazi közszolgálati rádió munkatársai lennének. Jól érezték, mert valóban úgy dolgoztak. A leghatalmasabb közszolgálati deficit ledolgozásának legközszolgálatibb célja feszítette és vezérelte őket. A külső tényező volt a közszolgálatiást ellen-téte, a munka maga a közszolgálatiást. A közszolgálatiástot legbrutálisabban tagadó

keretben, minden szóra kiterjedő közvetlen cenzúra mellett elhangzik egy műsor, amely önmagában megfelel a közszolgálatiást normáinak, miközben az egész, amelynek része, a legnagyobbat bukja közszolgálatiástból.

Ennek a kettősségnek mindkét eleme valóságos.

A valóságosan közszolgálatiást rész abban az értelemben sem emelkedhet ki a partikularitásából, hogy nem veheti fel a közszolgálatiástnak a politikai hatalmat és a rendszert magát érintő szintjét. Hiszen a teljes értékű közszolgálatiástnak nem felelhet meg az a műsor, amely abban a helyzetben nem sorakoztat föl véleményeket arról, ahogy a szovjet és a magyar hatalom Csernobilról

FARKAS ZOLTÁN

13 portré

Egy gyűjtő
arcképcsarnokából

HÁRS ISTVÁN
MESTER ÁKOS
ESTERHÁZY PÉTER
TARNÓI GIZELLA
KÁDÁR JÁNOS
MARJAI JÓZSEF
ANTAL LÁSZLÓ
LISKA TIBOR
KORNAI JÁNOS
SURÁNYI GYÖRGY
SIMOR ANDRÁS
MATOLCSY GYÖRGY
SÁRKÓZY TAMÁS

PARK KÖNYVKIADÓ

Farkas Zoltán: Egy gyűjtő arcképcsarnokából. Park Könyvkiadó, 2020. 439 oldal, 4265 forint.

tájékoztató, illetve nem tájékoztató, amely nem foglalkozik ennek a némaságnak a hatásaival.

Amit ma közszolgálatosság címen a közrádiótól leginkább számon kérünk, illetve aminek hiányát a rezsim legsúlyosabb bűnei között tartjuk számon, arról szó sem lehetett sem Kozma, sem Hárs „a szó legszorosabb és legnemesebb értelmében közszolgálati” rádiójában: a különböző politikai irányzatok, ellenzéki és kormánypártok arányos reprezentációjáról, vitájáról, nézeteik ütköztetéséről.

A részleges közszolgálatosság viszont szinte sohasem tud teljesen kipusztulni a rádióból. Ha más nem, a zeneművészeti közszolgáltatást például a legtotálisabb diktatúrában is el szokták tűrni. A Bartók rádió például ezt nagyjából most is úgy teszi, mint régebben. Kozma rádiójában Dohnányi Ernő szerkesztette a zenei műsorokat, és csodálatos koncertek tömegét közvetítették. A moszkvai rádióban vastagon jelen volt a világ élvonalát képviselő orosz zeneművészet. Goebbels rádiójából sem hiányozhatott Wagner, Brahms, Richard Strauss.

Kozma és Hárs rádiója valóban a kulturális és szellemi értékek ugyancsak gazdag kincsestára volt. Németh László, Cs. Szabó László igazán minőségi rádiót csinált, a kortárs költészet legnagyobbjai is, a népi írók is folyamatosan jelen voltak benne. A Kádár-korszak előrehaladása során pedig a társadalmi problémák egyre szélesebb sugárban ömlöttek be a Hárs-rádióba közéleti műsorokban, riportokban, rádiójátékokban, kabarékban. Ennek a folyamatnak a kulcsszereplőiről, belső képéről, társasági ethoszáról rendki-

vül gazdag és eleven képet kapunk Farkas Zoltán jóvoltából.

Egy all-round rádiónak, televíziónak sok politikailag indifferens eleme van, amelyet mindenki magáénak érezhet, akinek az a terület az érdeklődési körébe vág. Például a sportközvetítéseket. Az M4-en ugyanúgy fogyasztható egy BL-meccs, mint bármely más csatornán. (Magyar érdekű mérkőzés esetén ez már nem feltétlenül van így.) Hárs Magyar Rádiójában sok mindenki sok mindent magáénak érezhetett, de politikai tekintetben, ami mégiscsak a közszolgálatosság fő tekintete és Farkas könyvének fő témája, a pártállam Magyar Rádióját csak az érezhette magáénak, aki a rendszert is magáénak érezte. Akik nem, azok számára az Ő rádiójuk volt, ami Farkas és hősei számára a Mi rádióink. Cenzorok és cenzúrázottak együtt voltak az Ők.

Belülnézetben azonban másképp vált szét a Mi és az Ők. A külső korlátozók-kötelezők voltak az Ők, a korlátozásokat, kötelezéseket elszenvedők, ezek alakítására, szabotálására, kicselezésére törekvők pedig a hallgatóságukkal, a „néppel” együtt érezték magukat egy Mi-be tartozónak.

A történelemben és sajtótörténetben jártas kolléga, aki nem értette, miért ünneplik az egykori rádiósok oly kitartóan Hárs Istvánt, az ünneptel objektív pozícióját vette tekintetbe. Az ünneplők számára azonban Hárs a Mi része volt. A Hárson túliak, a Hárs felettiak voltak az Ők. Hárs volt a védőfal a Mi határán, aki védte, amit lehetett. A hierarchiában minden szinten kétféle szerepet lehetett játszani az alsóbb szinteken állók előtt. Egy: én nem vagyok a ti

Mi-tek része, a pozíció elválaszt tőletek, a hierarchia felettetek álló részéhez tartozom. Kettő: én hozzátok tartozom, együtt alkotjuk a Mi-t a felettem álló Ők-vel szemben.

A két szerepet persze váltogatni is lehetett, de a legmagasabb szinten is megvolt a második szereplehetőség. Aczél György páratlan „személyiség-teljesítménye” azon alapult, hogy óriási körben tudta fenntartani ezt a Mi-érzést. Azt az érzést, hogy az Ők fölötté kezdődik. Egészen más közegben, de Dobi István is ezt tette. A kádári kacsintásnak is ilyen Mi-képző szerepe volt. Mi együtt tesszük amit lehet, az Ők (Moszkva) által felállított külső korlátok között.

A rádiózáson, a sajtón kívüli területen is lennének a tesztkönyv által szabott feladatok ellentmondás feloldására. A kötet egyik leg súlyosabb és legkiválóbb fejezetéből, a Sárközy Tamásról szólóból vesszük ezt (2020 februárjában hunyt el – a szerk.). Ő a szerző szerint is olyan személy, akiben több lélek lakozik. Baráti körben szórakoztatóan ecseteli, milyen zavarokhoz vezet a minisztériumok megduplázása a kancellárián, mikrofon előtt pedig szárazan ecseteli, milyen figyelemre méltó az ilyen kancellári rendszer. Egyrészt: „egész jogász pályáját úgy fogta fel, mint egy úri szabóét, aki a megrendelőnek dolgozik, méretre”. Másrészt: „elkötelezett híve a nyugati típusú polgári demokráciának és a jogállamiságnak”. Az Orbán-rezsimet „autokratikus vonásokkal is rendelkező de facto prezidenciális kormányzásként” írja le, amely a vezérdemokrácia jegyében jött létre, de még belül van a polgári rendszeren. Mi több, Sárközy szerint a Kádár-rendszer sem volt diktatúra, noha

az önmagát is annak minősítette – proletár jelzővel. Mindezek után a legsúlyosabb hasonlattal él, amikor a hatalomhoz való viszonyát jellemzi: „Egyre többször jut eszembe Szabó István *Mephisto* című nagyszerű filmje. Főleg az utolsó jelenet, amikor Brandauer ott áll a reflektorok tüzében a nürnbergi stadion gyepszőnyegének közepén. És azt mondja: mit akartok tőlem, és csak egy német színész szerettem volna lenni. Hát igen, én is a második világháború után, a 20. század végén, és a 21. század elején jogász, a közügyekbe beleszóló és a sportot kedvelő magánember szerettem volna lenni Magyarországon. Sikerült-e? Nem tudom. De hát, mint Déry Tibor mondotta volt: Ítélet nincs.” Ezek szerint a náci birodalom szolgálatáról sem lenne ítélet? És azzal a szolgálattal állna párhuzamban azoknak a rendszereknek a szolgálata, amelyek a szolgálattevő szerint nem minősülnek diktatúrának vagy a polgári demokrácián kívül állónak?

Az úri szabónak megvannak a szakmai normái, megvan a szakmai önérzete. Az önbecsüléséhez, élete értelméhez, (Sárközy esetében egészen rendkívüli) képességei érvényesüléséhez egy út vezet: a megrendelő kívánságához és méreteihez való igazodás. A megrendelőt pedig a történelem jelöli ki. A megrendelésnek pedig úri ruházatra kell vonatkoznia akkor is, ha nem arra vonatkozik. A nem úri viselet akkor lesz legkevesbé nem úri, ha a legjobb úri szabó készíti el. A legjobb úri szabó viszont csak úgy beszélhet a szakmájáról, csak úgy adhatja át a tudását, ha pontosan megfogalmazza, mitől úri egy viselet, és mitől nem az. Amikor

tehát Sárközy pontosan leírja egy rendszerről, hogy miért nem olyan, mint a polgári demokrácia, majd leszögezi, hogy azért még annak minősíthető, akkor egyszerűen úri szabóságának feltételeit teljesíti. Sárközy Tamás mestersége koherens gondolkodást követel, e mesterség folytatásának feltétele pedig az inkoherens gondolkodás, vagy legalábbis a inkoherens beszéd. Ezért lakozik őbenne több lélek.

Ez az írás legkevésbé sem tükrözi a könyv arányait. Amennyi helyet itt elfoglalnom illik, annak nagy részét már kitöltöttem azzal, amivel a könyv ötöde-hatoda foglalkozik, mert ehhez volt leginkább hozzáfűzni valóm. De ezt a könyvet közgazdász-újságíró írta, aki mindkét mesterségében mester, és mesterien írja le a legnagyobb hatású magyar gazdaságpolitikusok és közgazdászok portréin keresztül, hogy az utóbbi cirka ötven évben miként alakult, miként alakították és ki miként javasolta alakítani a magyar gazdaság sorsát. Ez teszi ki a mű nagyobbik részét.

A szerző viszonyulása közgazdász hőseihez fölöttébb érdekes.

Ott vannak közöttük a Kádár-kor reformközgazdászai, akik Farkassal és közeli munkatársaival együtt a progresszívek Mi-jébe tartoztak a retrográdokkal szemben, s ezek a

progresszívek más hinnivaló híján hittek a szocializmust piacosító reformokban. Másrészt ott van Kornai János, akinek az volt az alaptétele, hogy a reformszocialista rendszer életképtelen, a szocializmus reformálhatatlan, a kapitalista piacgazdaság az egyetlen járható út. És ott van Liska Tibor, aki kidolgozta a vállalkozói szocializmus alternatíváját, amely alapvetően különbözik a reformált szocializmustól is és a kapitalista piacgazdaságtól is. Végül is a szerző olyannyira azonosulni lát szik Kornaival is, Liskával is, hogy nem is tudjuk, melyikhez hajlik az egymást kizáró nézetek közül.

Erről is, arról is, amarról is és még a rendszerváltás utáni, immáron kapitalista gazdaság alakításáról is szeretetteljes lelkesedéssel ír (kivéve persze Matolcsy Györgyöt). Kritikus szeretettel és kritikus tisztelettel. Mindenevő, mindenre vevő, mindenre nyitott, mindenhova álló, egyszersmind mindenkivel szemben kritikus szerzővel van dolgunk, akit nem korlátoznak gátlások sem a méltatásban, sem a bírálóban, sem személyes érzelmei kifejezésében. A szerző szubjektivitása és objektivitása egymást erősíti.

Egészen egyedi portréista arcképcsarnokában járunk, és fölöttébb jól járunk.